

AZAD QURBANOV,
*Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin
dekanı, dosent, azadbey@mail.ru*

NADİR İSMAYILOV,
*BDU, Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müdiri,
dosent, kafedra_bibliograf@mail.ru*

SƏADƏT MÜTƏLLİMOVA,
*“B.est Solutions” şirkətinin İnformasiya
Texnologiyaları üzrə Baş mütəxəssisi*

VİRTUAL MÜHİTDƏ KİTABXANALAR KOMMUNİKASIYA MƏRKƏZİDİR

**(Oxuculara xidmətdə innovasiyalar:
xarici ölkələrin təcrübəsi əsasında)**

Xülasə: *Məqalədə yeni texnologiyalar və elektron informasiyanın yayılması şəraitində dünya kitabxanalarının fəaliyyətindəki yeniliklər, multimedia texnologiyalarının kitabxana-informasiya prosesinə tətbiqi məsələləri, xarici kitabxanaların elektron xidmətləri və məhsulları, kütləvi kitabxanalarda elektron kitablar, müasir dövrün tələblərinə uyğun yaradılan mobil kitabxanalar, xüsusən ABŞ, Danimarka, Almaniya, Finlandiya, Britaniya kitabxanalarının təcrübələri təsvir edilmişdir.*

Açar sözlər: *multimedia texnologiyaları, multimedia, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, açıq kitabxanalar, mobil kitabxanalar, elektron xidmətlər, mobil qurğular, veb səhifələr, veb saytlar, rəqəmsal kitabxanalar, Online Public Access Catalogue və ya OPAC, Skype, Twitter, Flickr, YouTube, Facebook, RSS, Google Maps, GPS, Geotag, OverDrive, Maximum Access, The Economist, National Geographic, Bonnier, “Zinio for libraries” proqramı, Web 2.0 texnologiyası*

Bu gün bütün dünya kitabxanalarının qarşısında duran əsas vəzifə həyatın bütün sahələrində geniş miqyaslı dəyişikliklər ilə xarakterizə olunan yeni dövrün çağırışlarına cavab vermək hesab edilir. Bu isə o deməkdir ki, kitabxanalar əhali tərəfindən tələb olunan sosial institut olması üçün ənənəvi funksiyalarını yeni texnologiyalar və xidmət formaları ilə uyğunlaşdırmalıdırlar.

World Wide Web-in meydana gəlməsi, rəqəmsal inqilab, alternativ informasiya mənbələrinin artımı və onun əldə edilməsi üçün artıq kitabxana binalarına gəlmək ehtiyacının olmaması, asudə vaxt bazarındakı gərgin rəqabət, müasir insanların dəyişən həyat tərzini (qulaqcıq, iPad və ya notbuk olan bel çantası, mobil telefonlar ilə dolayan insanlar, hər dəqiqə yoxlanılan e-mail, sms, **MP3/M4A** formatında endirilən musiqi və filmlər, **JPG** formatında göndərilən fotolar, bloqlarda ünsiyyətlər və ya onlayn oyunlar (**MMORPG**)) – bunlar birbaşa və ya dolaylı şəkildə kitabxanaların fəaliyyətinə təsir edən dəyişikliklərin sadəcə bir neçəsidir.

Xarici kitabxanaların elektron xidmətləri və məhsulları

Yeni texnologiyalar və elektron informasiyanın yayılması cəmiyyətin həyat tərzini tamamilə dəyişdi. Bu səbəbdən, kitabxanalar elektron resursları (e-kitablar, elektron jurnallar, elektron audio-vizual resurslar və s.) onlayn rejimdə təklif etməyə, eləcə də mobil qurğularda onlara əlyətərliliyi təmin etməyə çalışırlar. Kitabxana fəaliyyətinin digər istiqamətləri də İnternetə transfer edilmişdir. Məsələn, mütaliənin təşviqi, fondların açıq olması və s. Yeniliklərin bir hissəsi sosial-iqtisadi dəyişikliklərlə əlaqədardır ki, bura cəmiyyətin yaşlanması, urbanizasiya, işsizlik, əhəlinin miqrasiya səviyyəsinin artması və s. aid etmək olar. Xarici kitabxanalarda olan yeniliklər arasında kitabxanaların missiyası və funksiyaları ilə birbaşa əlaqəsi olmayan bir çox şeylər vardır. Məsələn, bağçılıq, salsa və tanqo rəqsləri kursları, Amerika kitabxanalarında elektrotexnika və bağ avadanlıqlarının icarəsi və s.

Mobil kitabxana xidmətləri

Qlobal şəbəkəyə əlyətərliliyin tədricən əsas vasitəsinə çevrilən mobil qurğular (smartfonlar, tabletlər, iPad və s.) cəmiyyətin gündəlik həyatına sürətlə daxil ola bildilər. Mobil texnologiyaların inkişafı zaman və ya məkanla məhdudlaşmayan bu prosesi asan, sürətli və rahat etdi. Kitabxanalar da bu prosesdən heç vaxt kənarda qala bilməz. Elə bu səbəbdən onların işində aktual texnoloji yeniliklərdən biri məhz mobil kitabxana xidmətləridir.

Mobil kitabxana xidmətləri dedikdə, istənilən yerdə və istənilən vaxtda kitabxana istifadəçilərinə mobil cihazlar və mobil internet vasitəsilə xidmətlərin əlyətərliliyi başa düşülür. Hal-hazırda bir çox kitabxanalar artıq öz veb saytlarının mobil versiyasını da təqdim edirlər. Bu saytlar istənilən mobil qurğularda açılır, çox rahat qəbul edilən kontentə və təsvir maketinə malikdirlər. Siçan və klaviatura sensor ekranla əvəz edildiyi üçün bu versiyanı bir toxunuşla istifadə etmək çox rahatdır. Onun xarakterik parametrləri məhdud miqdarda mətn və rahat naviqasiya sistemidir.

Bir qayda olaraq, mobil versiyada daha az sayda xidmətlər əlyətərlidir, çünki bu versiya kiçik ekranlı məhdud gücə və təqdim etmə xüsusiyyətlərinə malik olan mobil qurğular üçün uyğunlaşdırılmışdır. Mobil proqramlar mobil

qurğuların əməliyyat sistemləri üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi olaraq hazırlanan proqram təminatlarıdır. Adətən kitabxanaların mobil proqramları veb saytın mobil versiyası işlədikdən sonra yaradılır. Çox vaxt funksional mənada onlar həmin saytın sürəti, istifadədə daha sürətli və sadə olurlar.

Ən çox tələb olunan mobil xidmətlərdən biri istifadəçinin öz hesabına (oxucucu hesabı) əlyətərliliyi və interaktiv rejimdə kataloqda axtarış (**Online Public Access Catalogue və ya OPAC**) – nəşrləri axtarmaq, sifariş etmək, ehtiyatda saxlamaq, istifadə müddətinin uzaldılması, eləcə də qeydləri mobil qurğuya və ya elektron poçt vasitəsilə göndərmək hesab edilir. Bu xidmətin məşhurlaşması **MOPAC** və ya **Mobile OPAC** kimi yeni terminlərin yaranmasına təsir göstərir.

Saytın mobil versiyasında adətən kitabxanın iş saatları, telefonu, elektron poçt ünvanı, **Skype**, kitabxanaya ən qısa yolu göstərən yol xəritəsi, **Twitter**, **Flickr**, **YouTube**, **Facebook** profilləri qeyd olunur.

Məsələn, Kolumbiya (**The District of Columbia USA**) federal dairəsinin kütləvi kitabxanasının mobil versiyası oxucuya öz hesabına əlyətərlilik, kataloqdan istifadə, seçilən kitabın cild təsvirini görmək və annotasiyasını oxumaq, yaxın filialda onu sifariş etmək, ünvanını, şəklini, əlaqə məlumatlarını, həmçinin ən çox oxunan kitabların siyahısını əldə etmək imkanı verir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan əlavə kitabxanalarda aşağıdakı mobil informasiya məhsulları əlyətərlidir:

- kolleksiyalar – elektron kitablar, audio-kitablar, musiqi yazıları, filmlər, şəkillər və digər multimedia materialları;
- mobil qurğulardan istifadəyə uyğunlaşdırılmış verilənlər bazaları;
- mobil soraq kitabçaları;
- kitabxana xəbərləri, kitabxana tədbirlərinin təqvimini;
- tez-tez verilən suallar (**FAQ**);
- mətn məlumatları kitabxanası (**Short Message Service, SMS**), SMS-məlumatları vasitəsilə bildirişlərin müxtəlif növləri (kitabın geri qaytarılma müddəti haqqında xatırlatma və s.);
- yeni daxil olan ədəbiyyatların siyahısı;
- kitabxanaya mobil virtual ekskursiya;
- kitabxana binasının daxili planı;
- müzakirələr üçün kompyuter və kitabxana binasındakı otaqların əlyətərliliyi haqqında informasiya, onların bron edilmə imkanı;
- şəxsi kitab rəfinin yaradılması imkanı;
- kitabxananın məlumat bülleteni;
- kitabxana **RSS-nə (RSS)** vasitəsilə sayta daxil edilən yeni informasiyanın qısa təsvirini və onun tam versiyası üçün istinadı əldə etmək mümkündür) üzv olma imkanı.

Mobil xidmətləri tətbiq etməzdən öncə oxucuların mobil qurğularında hansı əməliyyat sistemlərinin olması və onlara ən çox hansı xidmətlərin lazım olduğunu aydınlaşdırmaq lazımdır. Kitabxana işinə mobil proqramların hazırlanaraq tətbiq edilməsi əsrlərlə toplanıb saxlanan kitabxana mədəni irsinin populyarlaşdırılması üçün çox yaxşı şərait yaradır. Onların vasitəsilə həm çap, həm də rəqəmsal kitabxana fondlarına, unikal materiallara və diyarşünaslıq kolleksiyalarına əlyətərliliyi genişləndirmək, kitabxana resurslarını müasir informasiya mühitinə inteqrasiya etmək mümkündür.

San-Xose (Kaliforniya) elektron bələdçisi

Kosta-Rika respublikasının paytaxtı San-Xose şəhərində bir çox diqqətəlayiq yerlər - muzeylər, memarlıq və tarixi abidələr, parklar, mədəniyyət mərkəzləri, meydanlar, bazarlar mövcuddur. Ölkə əhalisi və turistləri onlarla tanış etmək məqsədilə şəhər kütləvi kitabxanası (**San José Public Library**) mobil qurğular üçün San-Xose şəhərinin ödənişsiz interaktiv bələdçisi və ya elektron bələdçisinin mobil proqramını işləyib hazırlamışdır.

Elektron bələdçinin üç tarixi ekskursiyasının marşrutlarına **31** baxış obyektinə haqqında informasiya, həmçinin kitabxana kolleksiyasında onların təsvirləri daxil edilmişdir. Beləliklə, kitabxana həm öz unikal tarixi kolleksiyalarını populyarlaşdırır, həm də onları hamı üçün əlyətərli edir. Mobil proqram işlənən zaman **Google Maps** proqramı, qlobal yerləşmə sistemi (**GPS**) və **Geotaq** məlumatları istifadə edilmişdir. Eyni zamanda proqram kitabxana fondlarına əlyətərliliyi də artırmış oldu. Belə ki, maliyyələşdirmənin ixtisara salınması ilə bağlı dünya iqtisadiyyatının böhranı şəraitində bir çox kitabxanaların filiallarının iş saati həftədə 25 saata qədər azalmışdır. Artıq kitabxanaçıların şüarı belə səslənir: **“Harada olursanızsa olun, hansı qurğunu istifadə edirsinizsə edin, Biz sizinləyik!”**

Mobil proqram hazırlanmazdan əvvəl kitabxananın saytında **1300**-dən artıq fayl yerləşdirilməsinə baxmayaraq, onların əlyətərliliyini yalnız adi kompyuterlər təmin edirdi ki, bu da hər zaman və hər yerdə rahat deyildir. Məşhur Amerika tədqiqat təşkilatı olan **Pew Research Center**-in məlumatlarına əsasən son zamanlar mobil qurğuların istifadə tendensiyası artmaqda, stasionar kompyuterlərin istifadəsi isə azalmaqdadır. Bu, zəngin kitabxana fondunun çox kiçik bir hissəsi olsa da belə, istər kitabxananın divarları içərisində, istərsə də İnternetdə kitabxananın kolleksiyaları ilə tanış olmaq arzusunu stimullaşdırır.

Kütləvi kitabxanalarda elektron kitablar

Elektron kitab, planşet və smartfonların durmadan sürətlə yayılmasına baxmayaraq, rəqəmsal qurğuların ekranlarından oxumaq vərdişi cəmiyyətdə daha da güclənir. ABŞ-da, artıq 2012-ci ildə kütləvi kitabxanaların **76%**-i istifadəçilərinə elektron kitablar, **39%** -i isə hətta planşet kompyuter qurğularını

da təqdim etmişdir. Kitabxanaların elektron kitablarla komplektləşdirilməsi nəşirlərin yüksək qiymətlərini məhdudlaşdırır. Elektron kitabların əldə edilməsi üçün maliyyə vəsaitinin birləşdirilməsi məqsədilə Amerika Birləşmiş Ştatlarında kitabxana konsorsiumları yaradılır. Məsələn, 2011-ci ildə **Viskonsin** ştatındakı 17 regional kütləvi kitabxana **Wisconsin Public Library Consortium** adı altında **Viskonsin Rəqəmsal Kitabxanasını** yaratdılar. Onun resurslarından (elektron kitablar, audio kitablar, videolar, musiqi diskləri) Konsorsiuma daxil olan bütün kitabxanaların oxucuları istifadə edə bilər. Bunun üçün sadəcə oxucu bileti və **PIN kod** tələb olunur. Resursların birləşməsi nəticəsində Viskonsin ştatının hətta ən kiçik kitabxanalarında belə 2013-cü ildə **60 minə yaxın** elektron kitab və **10 minə yaxın** audio kitab istifadəçilər üçün əlverişli olmuşdur.

Almaniyada da rəqəmsal medianın əldə edilməsi məqsədilə birliklərin yaradılması ənənəsi geniş yayılmışdır. Onların ən böyüyü **67 hessen** kütləvi və məktəb kitabxanalarını birləşdirən **Der Onleihe Verbund Hessen** hesab edilir. 2012-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə **Der Onleihe Verbund Hessen**-də elektron kitabların verilişi **300%** artmışdır. Digər alman kitabxanalarında olduğu kimi bu birliyin kitabxanalarında da qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilərə elektron kitabları oxuyan qurğular pulsuz olaraq təqdim edilir.

Çap şəklində və rəqəmsal formada olan əsərlər üçün müəlliflik hüquqları fərqli olduğundan onların kitabxanalarda verilişi də müxtəlif şəraitdə həyata keçirilir. Alıcı əsəri çap formasında əldə etdikdə onu icarəyə vermək, satmaq, hədiyyə etmək və s. hüququna malik olur. Rəqəmsal əsərin sahibi isə nəşirin özü olaraq qaldığından rəqəmsal formada olan əsərlərin əldə edilməsi yalnız sahibkarın icazəsindən və lisenziya əldə etdikdən sonra mümkündür. Lisenziyalaşdırma modelləri müxtəlifdir. Əsas şərt isə əlverişlilik hüququnu məhdudlaşdırmaq yolu ilə elektron nəşrlərin istifadəsinə nəzarətin təmin edilməsidir. Bura aşağıdakılar daxildir:

- elektron formada əsərin istifadə müddətinin məhdudlaşdırılması;
- oxucuların sayına nəzarət (adətən çap formasında olan əsərlərdə olduğu kimi bir lisenziya yalnız bir oxucuya);
- surətçixarmadan qorunma;
- qoşulma şərtləri (yalnız onlayn və ya avtonom rejimdə);

Rəqəmsal əsərlərin istifadəsinə nəzarətin təmin edilməsi üçün xüsusi texnoloji həll tələb olunur. Almaniyanın kütləvi kitabxanalarında, məsələn, bu, **Die Onleihe** elektron media platforması hesab edilir ki, o, kitabxananın qeydiyyatdan keçmiş istifadəçilərinə elektron kitabların, qəzetlərin, jurnalların, audio kitabların, musiqi və video yazıların verilişini təmin edir. İstifadəçilər həmin faylları oxuyucu qurğulara yükləyə və ya onlardan onlayn rejimdə istifadə edə bilərlər. Bu platformanı elektron media sahəsində Almaniyanın

aparıcı aqreqatoru (kitabxanalarla nəşriyyatlar arasında vasitəçi) olan **DiViBib** yaratmışdır. Platforma alman dilli ölkələrdə - **AFR, Avstriya və İsveçdə 1600-**dən çox kitabxana tərəfindən istifadə olunur. Bir tək Almaniyada bu xidmət **30 milyon** insan üçün əlyətərlidir. Hal-hazırda istifadəçilərə **800-**dən çox nəşriyyat tərəfindən **120 000** rəqəmsal əsər təqdim olunur. Hər il bu siyahı təxminən **15 000** yeni əsərlərlə artırılır. Sorğunun böyük olmasını nəzərə alan **Die Onleihe** kitabxanalar eyni anda birdən çox oxucuya əsəri istifadə etmə imkanı verən **XL lisenziyasını** əldə etməyi təklif etmişdir.

İngilis dilli ölkələrdə elektron kitabların, audio kitabların və digər rəqəmsal medianın aparıcı təchizatçısı **OverDrive** platforması hesab edilir. Bu gün bu platforma dünya üzrə **2000** nəşriyyatdan bir milyondan artıq nəşr təklif edir. **OverDrive** xidmətlərindən **22000-**dən çox kitabxana, məktəb və kolleclər istifadə edir. Eyni zamanda bu platforma eyni vaxtda istənilən sayda oxuculara ayrı-ayrı əsərlərdən istifadə imkanı verən **Maximum Access** lisenziyasını təklif etməyə başlamışdır. Oxucuları elektron resurslarla təmin etməkdən əlavə kitabxanalar yeni texnikanı populyarlaşdırmaq kimi vəzifələri də qarşılıqlarına məqsəd qoyurlar. Məsələn, yuxarıda qeyd etdiyimiz **Viskonsin** kütləvi kitabxana konsorsiumu **Texnologiya parkı (Technology petting zoo)** adlanan xüsusi sərgini yaratmışdır ki, burada yerli birliklər öz media savadını artırmaq imkanına malik olurlar.

Zinio – cibində 5000 jurnal ilə səyahət et!

2011-ci ilin payızında dövrü nəşrlərin rəqəmsal versiyalarının dünya üzrə ən nəhəng portalı **Zinio** meydana gəldikdən sonra ABŞ kitabxanalarında bu çağırış çox böyük populyarlıq əldə etdi.

15000-dən çox nəşriyyat (o cümlədən **The Economist, National Geographic, Bonnier** daxil olmaqla) ilə əməkdaşlıq sayəsində **Zinio** stasionar kompyuterlərdən və müxtəlif növ mobil qurğulardan (**iPhone, iPad, Kindle Fire / Fire HD, Blackberry, Playbook, Nook** və s.) **33** dildə **200** ölkədən **6000** adda jurnala əlyətərlilik təklif edir. Ödənişli kontentə əlavə olaraq hər gün **3000-**ə yaxın pulsuz məqalə də təklif edir. **Zinio** xidmətlərinə əlyətərlilik **24/7** rejimində həyata keçirilir. Kitabxanalar üçün xüsusi olaraq “**Zinio for librarians**” proqramı hazırlanmışdır. Kitabxanalar müstəqil şəkildə ümumi siyahıdan öz kataloqlarına daxil etmək istədikləri jurnalları seçirlər. Jurnalların komplektləşdirilməsi müxtəlif əsaslarla həyata keçirilir: bəzi kitabxanalar populyar nəşrləri (**Cosmopolitan, Good Housekeeping, Rolling Stone, Men’s Health**) seçir, bəziləri öz oxucularının konkret sorğularına əsaslanır, digərləri isə fondlarında çap şəklində olmayan nəşrləri seçirlər. Kitabxananın oxucu biletinə sahib olan istənilən istifadəçisi **Zinio** proqramını pulsuz olaraq öz mobil qurğusuna yükləyə, öz hesabını yarada, jurnalı seçə və ya endirə, daha sonra

onları onlayn və ya avtonom rejimdə oxuya bilər. Eyni vaxtda istənilən sayda jurnal əldə etmək mümkündür. Onları geri qaytarmağa ehtiyac yoxdur. Nəşrlərin elektron surətləri həmişəlik olaraq kitabxana istifadəçilərinin ixtiyarında qala bilər. Bundan əlavə yeni xidmət eyni anda eyni jurnallara çoxlu sayda istifadəçinin əlyətərliliyini təmin edir. Bu isə ilkin sifariş və növbədə gözləmənin qarşısını alır. **“Zinio for libraries”** proqramının, yalnız onun kitabxanalarda tətbiq edilməsinə olan böyük xərclər və illik yüksək abonent haqqı populyarlığının qarşısını alır.

Virtual mühitdə kitabxanalar əsas kommunikasiya mərkəzi kimi

Mütaliə vərdişinin təbliği ənənəvi olaraq kitabxanaların əsas funksiyalarından biri hesab edilmişdir. Əgər əvvəllər məhz kitabxanaçılar ədəbiyyat sahəsində ekspert kimi çıxış edir, kitabların mütaliəsi və onların seçimində ən yaxşı məsləhət verdiyi hesab edilirdisə, müasir dövrdə oxucular kitabxanaya gəlişin alternativini olaraq İnternetdə kitabsevərlərin tez-tez görüşdüyü yerlərə üstünlük verirlər.

Bu yeni tendensiya təhlükə doğurmaqla yanaşı imkanlar da təqdim edir. Kitabxanaçılar ona əhəmiyyət vermədikdə təhlükəyə çevrilir. Mütaliənin təbliği və rəqəmsal mühitdə ədəbiyyatı populyarlaşdırmaq üçün İnternet və **Web 2.0** texnologiyasına əsaslanan strategiyaları savadlı şəkildə istifadə etdikdə isə yeni imkanlar əldə edirlər. Məsələn, mütaliənin təbliği üçün internetə istiqamətlənən siyasətə nümunə kimi Danimarkaya aid olan **Litteratusiden.dk** veb sahifəsini göstərmək olar ki, bu, Danimarkanın **100** kütləvi kitabxanasının birgə layihəsidir. Bu kitabxanalar Danimarka dilində nəşr olunan bədii ədəbiyyata (həm orijinal dildə, həm də tərcümə) həsr olunan veb saytı yaratmaq və onu dəstəkləmək məqsədilə **The Association of Litteratusiden.dk** assosiasiyasında birləşmişdilər. Assosiasiyanın əsas məqsədi insanları vətən bədii ədəbiyyatını oxumağa və kitabxana resurslarından istifadəyə təşviq etməkdən ibarətdir. İlk olaraq veb sahifədə mütaliənin təbliğində mütaliənin populyarlaşdırılmasının ənənəvi formaları (müəlliflər haqqında informasiya, tövsiyə olunan ədəbiyyat siyahıları, əsərlərin təhlili və s.) istifadə olunmuşdur. Ünsiyyət birtərəfli xarakter daşıyır və əsasən kitabxanaçıların şəxsən oxucu təcrübəsinə əsaslanırdı.

2009-cu ildə saytın yeni versiyası yaradılan zaman **Web 2.0** texnologiyaları istifadə olunmuşdur. Daha sonra istifadəçilərə öz şəxsi hesablarını yaratmaq, ədəbiyyat siyahısını tərtib etmək, saytın məzmununun formalaşdırılmasında iştirak etmək, **RSS** xəbər lentinə üzv olmaq, sosial şəbəkələrdə saytın kontentini paylaşmaq təklif olunmuşdur. Hal-hazırda **Litteratusiden.dk** kitabxanaçılardan və oxuculardan ibarət İnternet-cəmiyyətə (web community) çevrilmişdir. Bu cəmiyyətə qoşulmaq üçün kitabxanaçılar nəinki öz peşəkar təcrübə və vərdişlərini təkmilləşdirməli, eyni zamanda ümumi kommunikasiya, sosial

kommunikasiya, müxtəlif mediaların istifadəsi, şəbəkələrin, veb proqramların yaradılması, annotasiyaların, resenziyaların yazılması və s. sahəsində yeni biliklər əldə etməlidirlər.

Litteratusiden.dk hazırlanan zaman şəbəkənin multimedialılığı istifadə olunmuşdur. Əvvəlcə kitabxanaçılar öz gücləri hesabına şair və yazıçılardan video müsahibə alırdılar. Daha sonra tez bir zamanda Danimarkanın **Dk4** televiziya kanalı ilə əməkdaşlıq əlaqələrinə başlaya bildilər. Peşəkar texnika, eləcə də televiziya heyətinin bilik və təcrübəsi işin keyfiyyətinin kifayət qədər yüksəldilməsinə səbəb oldu. İndi video müsahibə ilk olaraq televiziya vasitəsilə translyasiya edilir, daha sonra **Litteratusiden.dk** səhifəsində əlverişli olur. Bu veb səhifənin tərkibi İnternetin axtarış sistemləri ilə indeksləşdiyi üçün onu istənilən axtarış proqramı vasitəsilə əldə etmək olar ki, bu da auditoriyanın sayını maksimum artırmış olur. Bura kitabxanaya gəlməyənlərin sayını da əlavə etmək olar.

Saytlar kitabxanaçılarının və oxucularının köməkçisidir

Oxucuların əksəriyyəti kitabların seçimi zamanı çətinliklər yaşayır. Məhz bu səbəbdən kitabxanaçılara, onların sanki bütün fondu oxuduqlarına əmin olaraq, tez-tez “**yaxşı bir kitab oxumağı məsləhət görün**” xahişi ilə müraciət edirlər. Ancaq kitabxanaçılarının artan yükləri oxucuların ümidlərini hər zaman doğrultmur. Gənc və təcrübəsiz kitabxanaçılar belə vəziyyətdə özlərini daha köməkçisiz hiss edirlər. Bundan əlavə müasir dövrdə bir çox ölkələrdə ədəbiyyat kursu ya tamamilə ali məktəb proqramlarından çıxarılmış, ya da ona çox az yer ayrılmışdır. Bu problemin aradan qaldırılması üçün xüsusi veb səhifələr yaradılmışdır ki, həm oxuculara kitab seçimində kömək edir, həm də kitabxanaçılarının işini asanlaşdırmış olur.

Finlandiya layihəsi Kirjasampo

Finlandiyada kütləvi kitabxanalardan istifadə vərdişləri ilə bağlı aparılan tədqiqatlara əsasən sorğuda iştirak edənlərin **80%**-i kitabxanaya bədii ədəbiyyatın əldə edilməsində ən vacib kanal, ədəbiyyat verilişini isə ən əhəmiyyətli kitabxana xidməti hesab edirlər. Bədii ədəbiyyat hər zaman Finlandiya kitabxana fondlarının əhəmiyyətli bir hissəsi sayılmışdır. Ancaq keçən əsrin sonlarında bədii əsərlərin axtarış imkanlarının təkmilləşdirilməsinə kəskin tələbat hiss olunmağa başladı.

2011-ci ildə **Kirjasampo** (**Kirja** – kitab, **Sampo** – Finlandiyanın **Kalevala** adlı milli dastanı ilə əlaqədardır: öz sahibinə uğur gətirən sehirli obyekt) layihəsinin veb platforması üzərində işlər başa çatmışdır. Layihəni Finlandiyanın Təhsil və Mədəniyyət Nazirliyi maliyyələşdirir. Kontentin formalaşdırılması və koordinasiya məsələlərinə isə **Turku** şəhərinin kitabxanası cavabdehdir. **Kirjasampo** layihəsinin əsasında xüsusi olaraq bədii ədəbiyyat üçün hazırlanan metaverilənlərin təsnifatı durur. Bu, Finlandiyada semantik veb texnologiyası

yanın istifadəsilə yaradılan ilk informasiya sistemidir. **Kirjasampo** informasiyanın saxlanması və kitabların təsviri aləti hesab edilir. Məzmunun fasetləşmiş təsviri kitabları tövsiyə etməyə və beləliklə də yeni mütaliyəyə maraq doğurur. Xidmətin vəzifəsi kitabxanaçılar və oxucuların ədəbiyyat haqqında biliklərinin mübadiləsinə təsir etməkdən ibarətdir.

Britaniyanın Whichbook veb xidməti

Whichbook (ing. – hansı kitab) – oxuculara müxtəlif emosional və onlar üçün əhəmiyyətli olan digər meyarlara (xoşbəxt-bədbəxt, məzəli-ciddi, adi-qeyri-adi və s.), baş qəhrəmanın təsviri (anadan olduğu ailə, yaşı, cinsi və s.), məzmunu, baş verdiyi yer və s. görə kitabları seçməkdə köməklik edir. **Whichbook** avtomatlaşdırılmış sistemi bu amillərin milyon kombinasiyasını yaradaraq, konkret oxucunun tələbatlarına daha yaxın olan kitabları tövsiyə edir. Əlavə olaraq ədəbiyyatın mövzu siyahısı da təqdim edilir. Müəllifə, kitabın sərlövhəsinə görə axtarış aparmaq olar. Eyni zamanda əvvəllərdə oxunmuş kitablara oxşar kitabların axtarış imkanı da vardır. Arzu olunan əsəri tez və asan şəkildə əldə etmək məqsədilə kütləvi kitabxanaların kataloqlarına hipertestinadlar da verilir. Bundan əlavə həmin əsərin əldə edilməsinin mümkün olduğu **Amazon** kitab internet mağazasının saytı da göstərilir (Whichbook alınan kitabdan az faiz əldə edir). Oxucular kitab haqqında informasiyanı elektron poçt vasitəsilə maraqlanan hər kəsə göndərmək imkanına malikdir. Saytda kitablara həsr olunan bloq da vardır.

Danimarkanın “Açıq kitabxanaları”

Danimarkada **“açıq kitabxanalar”** konsepsiyası populyarlıq əldə etmişdir. Bura **450** Danimarka kitabxanasından **180-i** bu tip kitabxanalar hesab edilir və bir çoxları da bu nümunəni təqib edir. **“Açıq kitabxana”** son illərdə bu dövlətin kitabxanalarının ən müvəffəqiyyətli uğuru hesab edilir. Danimarkada “açıq kitabxananın” meydana gəlməsi 2004-cü illərə aid edilir. İstifadəçiləri tamamilə qane edən xüsusi texnologiya işlənib hazırlanmışdır. Kitabxanaçıların iş saati bitmə də oxucular özləri kitabxananın qapılarını açma bilirlər. Kitabxana binasına oxucu bileti, hər Danimarka vətəndaşının sahib olduğu tibbi kartı və ya istifadəçinin sistemdə tanınması üçün nəzərdə tutulan çip olan xüsusi kart vasitəsilə daxil olmaq mümkündür. Kitabxanada nizam-intizam və təhlükəsizlik video-müşahidə sistemi vasitəsilə təmin edilir. Prinsipcə, belə kitabxanalar hətta **24/7** rejimində də işləyə bilirlər. Adətən onların işləri erkən səhər saatlarından gecəyə qədər davam edir.

“Açıq kitabxana”nın oxucusu kitab verilişi və onun qaytarılması üzrə özünəxidmət avtomatından istifadə edə, kompyuterdə oxuya, işləyə, surət çıxarda, musiqi dinləyə və ya hətta kiçik bayram keçirə bilər. Təcrübə göstərdi ki, bu dəyişikliklər nəticəsində kitabxanalara gəliş sayı artmış, əvvəllər kitabxanadan istifadə etməyən yeni oxucular gəlmişdir ki, onların sırasında uşaqlar,

yeniyetmələr və yaşa dolmuş şəxslər də vardır. Ancaq bu yeniliyin mənfi tərəfləri də mövcuddur.

Peşəkarlar siyasətçilərin kitabxana əməkdaşlarının iş saatlarına görə ödənilən xərcləri kifayət qədər ixtisar edəcəklərindən narahatdırlar. Görünür ki, oxucular özləri də müstəqil şəkildə bu işin öhdəsindən gələ bilirlər. Bu proses artıq bir neçə yerdə baş vermişdir. Bununla belə mütəxəssislər hesab edirlər ki, bir qədər özünəxidmət prinsipi əsasında işləyən kitabxanaların olması olmamasından daha yaxşıdır.

“Açıq kitabxana” modeli nəinki Danimarkada, eyni zamanda **İsveç**, **Norveç** və **İrlandiyada** da populyarlıq qazanmış və kitabxana fəaliyyətinə tətbiq edilmişdir.

Son olaraq onu qeyd etmək istərdik ki, hal-hazırda dünya kitabxana cəmiyyəti əhali tərəfindən daha çox tələb olunan sosial institut olmaq üçün fəal şəkildə yeni ideyalar, yeni iş forma və metodları axtarır, innovasiyaları tətbiq edir. Ümid edirik ki, dünyanın müxtəlif ölkələrinin yuxarıda qeyd olunan təcrübələri Azərbaycan kitabxanalarında ideya və təşəbbüslər üçün faydalı mənbə ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Choi, W. Development and application of mobile technology in South Korean libraries // Libri.– 2009.– Vol. 59.– p. 14 – 22.
2. The District of Columbia Public Library. – <http://www.dclibrary.org/>.
3. San, José Public Library.– <http://www.scanjose.org/>.
4. Wisconsin’s Digital Library. <http://dev.wvls.org/wisconsins-digital-library>
5. Council on Library and Network Development. Wisconsin Libraries, 2011–2013: Challenge, Adaptation and Recommendations.– <https://dpi.wi.gov/coland>
6. Getting Started with Zinio. <http://www.phoenixpubliclibrary.org/browse/eLibrary/Pages/Getting-Started-with-Zinio.aspx>.
7. Хипен, К. Kirjasampo – вдохновляющий, удивляющий, предоставляющий больше полномочий доступ к художественной литературе.– <http://kniga.seluk.ru/k-raznoe/655309-1-kirjasampo-vdohnovlyayuschiy-udivlyayuschiy-predostavlyayuschiy-bolshe-polnomochiy-dostup-hudozhestvennoyliterature-kaysa-h.php>.
8. Whichbook is a unique site for choosing what to read. <http://www.openingthebook.com/whichbook/about/>.
9. Larsen, D. Open libraries in Denmark. <http://slq.nu/?article=volume-46-no-3-2013-5>.

Библиотеки – центры коммуникаций в виртуальной среде
(инновации в обслуживании читателей: на основе зарубежного опыта)

Резюме: *В статье описан опыт применения мультимедийных технологий в библиотечно-информационной процесс; охарактеризовано использование технических и программных средств, описаны электронные услуги и продукты зарубежных библиотек, электронные книги в публичных библиотеках, мобильные библиотеки, подробно описаны примеры библиотек США, Дании, Германии, Финляндии и Великобритании.*

Ключевые слова: *мультимедийные технологии, мультимедиа, информационно-коммуникационные технологии, открытые библиотеки, мобильные библиотеки, электронные услуги, мобильные устройства, веб-страницы, веб-сайты, цифровые библиотеки, Online Public Access Catalogue və ya OPAC, Skype, Twitter, Flickr, YouTube, Facebook, RSS, Google Maps, GPS, Geotag, OverDrive, Maximum Access, The Economist, National Geographic, Bonnier, программа "Zinio for libraries", технология Web 2.0.*

Libraries – the centers of communications in the virtual environment
(innovations in service of readers: on the basis of foreign experience)

Abstract: *In the article is described experience of use of multimedia technologies in library and information process, is characterized use technical and software, electronic services and products of foreign libraries, e-books in public libraries, are described mobile libraries, in detail described examples of libraries of the USA, Denmark, Germany, Finland and Great Britain.*

Key words: *multimedia technologies, multimedia, information communication technologies, open access libraries, mobile libraries, electronic services, mobile devices, web pages, websites, digital libraries, Online Public Access Catalogue və ya OPAC, Skype, Twitter, Flickr, YouTube, Facebook, RSS, Google Maps, GPS, Geotag, OverDrive, Maximum Access, The Economist, National Geographic, Bonnier, program "Zinio for libraries", technology Web 2.0.*